ISSN: 2181-1741 (print)
ISNN: 2181-1725 (online)
2023 / №5

FILOLOGIK TADQIQOTLAR:
TIL
ADABIYOT
TA'LIM

Philological research:
LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

Филологические исследования:
ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

pholologicalresearch.uz

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2023/ № 5

Термиз – 2023

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan.
Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.05.2023
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

"TerDU bosmaxonasi"da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
www.philologicalresearch.uz

BOSH MUHARRIR:
Avazjon MARAXIMOV, texnika fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)

Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)

O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)

Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)

Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)

Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)

Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)

Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)

Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)

Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)

Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)

Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)

Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)

Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)

Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)

Normat Yo'ldoshev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)

Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)

Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)

Asqar Eshmo'minov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)

Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)

Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O'zbekiston)

Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)

Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)

Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)

Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)

Shoira Amonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)

Nargis Qurbonazarova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)

Zaynura Qodirova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.05.2023
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100
Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ» ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649
E-mail: philologicalresearch@umail.uz
Официальный сайт: www. philologicalresearch.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Авазжон МАРАХИМОВ, доктор технических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)

Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)

Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)

Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)

Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)

Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)

Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)

Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нормат Юлдашев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)

Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Бобоназар Муртазаев, ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)

Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)

Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Шоира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Зайнура Кадирова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ

ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.05.2023
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94
Offset printing. Offset paper
Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155
Printed at the
"Printing House of the TerSU"
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
www.philologicalresearch.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Avazjon MARAKHIMOV, doctor of technical sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)

Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)

Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)

Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)

Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)

Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)

Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)

Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)

Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)

Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)

Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)

Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)

Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)

Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)

Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)

Normat Yuldashev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)

Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)

Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)

Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)

Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)

Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)

Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)

Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)

Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)

Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)

Shoira Amonturdieva, PhD (Uzbekistan)

Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)

Zaynura Kadirova, PhD (Uzbekistan)

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

КАРИМОВ СУЮН АМИРОВИЧ
Ўзбек тилида тиниш белгиларининг семантик-стилистик хусусиятлари 7

МАМАТОВ АБДИМУРОД ЭШОНКУЛОВИЧ
Хорижий тилларни ўрганишда тил ва маданият тушунчаларининг аҳамияти 14

YERJANOVA SAULE BAYMURZAYEVNA,
TO‘YCHIYEVA ZULEYXA HAMROQ‘LOVNA
Mahmud koshg‘ariyning “devonu lug‘otit turk” asarida so‘z leskik ma’nosining taraqqiyoti 17

УМУРҚУЛОВ ЗАФАР БЕКПЎЛАТОВИЧ
Қиёсий ифодалар тилшунослик тадқиқот объекти сифатида 20

МУРОДОВ НОРМУРОД ТОХИРОВИЧ
“Санглох” алишер навоий асарлари луғати 27

ABDURAXMONOVA NILUFAR, BOYSARIYEVA SAODAT
LATIPOVA GULASAL
O‘quv lug‘atining leksikografik janr sifatida o‘rganilishi 31

ABDULLAYEVA OQILA XOLMO‘MINOVNA,
RAXMONOVA MOHIRA ABDUSATTOR QIZI
O‘zbek tilidagi gaplarda so‘z tartibi va sintaktik tahlil qilish algoritmi 34

МАРДОНОВА РАЪНО
Бадиий сифатлаш – эпитетлар поэтик матннинг
пердикатив-аҳамиятли бирлиги сифатида 42

QURBONOVA GAVXAR XURRAMOVNA
Olam manzarasida astronimlar 44

RAXMONOV BOTIR ABDURASULOVICH
Etnografizm talqini va muammolari:
o‘zbek tilshunosligida etnografizmlarning tadqiq vazifalari 48

МАДАМИНОВА РАЪНО ЮСУПБАЕВНА
“Алпомиш” достонида учрайдиган этнографик атамалар 52

ORAZBAYEV ERGASH YULDASHEVICH
Mavhum tushuncha ifodalovchi arabcha o‘zlashmalarning lingvomadaniy xususiyatlari
(O‘zbek, qoraqalpoq, turkman tillari misolida) 54

RO‘ZIYEV ELBEK O‘ROL O‘G‘LI
Diskursiv yondashuvga doir nazariyalarda siyosiy diskurs ifodasi 58

XUDOYBERDIYEVA GULMIRA ALLABERDI QIZI
Terminologiyada polisemiya hodisasining talqini 60

EGAMNAZAROVA ZAYNAB XOLMUROD QIZI
Ingliz va o‘zbek tillaridagi iqtisodiy terminlarning rivojlanish tendensiyalari 63

BERDIYEVA ZULFIYA SAFAROVNA
Til birliklari va madaniyatlararo muloqot birliklari sifatida antroponimlarning lingvistik xususiyatlari 69

ҲОМИТОВ ДИЛОВАР ЛУТФУЛЛОЗОДА
Ҳозирги тожик тили консонантизм тизимининг фонологик таҳлили 72

BO‘RIYEV ISLOM ESHMIRZAYEVICH
O‘zbek tili iboralarida sinonimiya, omonimiya hamda antonimiya hodisalari 76

МУНДАРИЖА

TO‘RALIYEV BAXODIR ERALI O‘G‘LI
Savdogar nutqi leksikasining genealogik tarkibi tahlili 81

ADABIYOTSHUNOSLIK

АЛИМОВ ПАРДА
Муҳаммад юсуф маҳорати сирлари 86

АФОҚОВА НОДИРА, ҒАНИЕВА АФИФА
Тафаккур, тасаввур ва бадиий сўз 93

ҒАНИЕВ ИЛҲОМ
Чингиз айтматов асарларида инсон, табиат ва ҳайвонот олами диалектикаси 96

EGAMQULOVA NODIRA
“Sadoyi turkiston” sahifalarida abdurauf muzaffarzoda:
muharrirlik faoliyati hamda badiiy publitsistikasi 100

KARAMOVA SHOHIDA
Zamonaviy o‘zbek aruzining fonetik sathi 104

МАНСУРОВ СОБИР
Дилафгор шеъриятдаги ўзига хос назиралар 107

GULOBOV ABDULVOSIT NURULLA O‘G‘LI
Nozil xo‘jandiy hayot yo‘li va ijodi 109

МУХТОРОВА МАҲФУЗА
Шафоат термизий шеъриятида ватан ва табиат тимсоллари 111

TADJIYEVA UMIDA FAXRIDDINOVNA
Arab va o‘zbek maqollarining o‘rganilish tarixi 114

OMONTURDIYEV ALIBEK
She’rda his-tuyg‘ularni teleportatsion tabiatiga ko‘ra o‘rganish masalasi 117

SAYDULLAYEVA AZIZA UBAYDULLAYEVNA
Turk olimi bahaeddin o‘gel va uning “Turkiy mifologiya” ensiklopediyasi 121

ALIYEVA DILSHODA
Zamonaviy jahon nasrida mifologik model 124

ALIYEVA ORZIGUL,
Abdulla oripovning g‘oyaviy -estetik olami 127

YORBULOVA DILDORA SHOKIR QIZI
Obraz, obrazlilik, badiiy obraz (“Hujum” dramasidagi obrazlar tahlili misolida) 130

TA’LIM

ABDUVALITOV ERGASH BURANEVICH, MEDENOVA AYDANA KANATBEK QIZI
Milliy maktablarda qardosh xalqlar adabiyotini qiyosiy o‘rganish 134

АЛЛАЁРОВА НИЛУФАР ЯХШИНОРОВНА, ШУКУРОВА ШАХНОЗА МАРАТОВНА
Система изучения имени существительного в начальных классах 138

JOVLIYEVA YULDUZ ABDIVASI QIZI
Normurod norqobilovning “oqbo‘yin” qissasini adabiyot darslarida o‘qitishning
o‘ziga xos usul va metodlari 141

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2023; 5
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

SAVDOGAR NUTQI LEKSIKASINING GENEALOGIK TARKIBI TAHLILI

To'raliyev Baxodir Erali o'g'li,
Termiz davlat universiteti magistranti

Ma'lumki, har bir soha leksikasi lisoniy nuqtayi nazaridan o'z tasnifiga ega hamda bugungi kunda barcha sohalarda bo'lgani kabi savdogar nutqi leksikasi ham shakllanib ulgurdi. Hozirda ushbu leksikani har tomonlama tahlil qilish, ilmiy-nazariy jihatdan o'rganish, ushbu soha leksemalarining umumlug'atda va "O'zbek tilining izohli lug'ati" da qanday aks etishini tahlil va tadqiq etish, bu guruh leksemalarining jonli nutqdagi variantlarini o'rganish o'zbek tilshunosligi va ortologiyasi uchun dolzarb hisoblanadi.

Jumladan, o'zbek tili leksikasi tarkibiga ko'ra o'z va o'zlashgan qatlamga ajraladi. O'z qatlam ham ikki guruhga ajraladi: a) turkiy tillarga oid bo'lgan tub so'zlar b) turkiy so'zlardan qo'shimcha yordamida yasalgan yasama so'zlar. O'zbek tili leksik qatlamida o'zlashgan so'zlarning o'rni ham sezilarli darajada. O'zlashgan so'zlardan qo'shimcha qo'shish orqali so'z yasash holati ham mavjud. O'zbek tilida savdogar nutqi leksikasidagi umumturkiy so'zlar, asosan, quyidagi qoliplarda yasalgan:

- *chi* affiksi yordamida: *sotuvchi, noschi, oluvchi, somsachi, sutchi, soliqchi* va boshqalar;

- *iq* affiksi yordamida: *soliq, sotiq* v.b.;

- *lik* affiksi yordamida: *somsachilik, sotuvchilik, olibsotarlik* v.b.;

- *lash* affiksi yordamida: *silkilashmoq, tortqilashmoq, talashmoq* v. b.;

O'zbek tilida savdogar nutqi leksikasida boshqa tillardan o'zlashgan so'zga o'zbekcha qo'shimcha qo'shib so'z hosil qilishning quyidagicha modellari mavjud:

o'zbek tilida iste'molda bo'lgan fors-tojikcha so'z + o'zbekcha so'z yasovchi affiks: *bozorbop, bozorlik, bozorlamoq; narxlamoq*; *pulsiz, pulli, pulsizlik; savdogarlik, savdolashmoq; xaridchi; chekchi; arzonlashmoq, arzonsinmoq, arzonchilik* va boshqalar;

O'zbek nutqida faol bo'lgan arabcha so'z + o'zbekcha yasovchi affiks: *foydali, foydasiz; zararli, zararsiz, qimmatlashmoq, qimmatsiramoq, qimmatsinmoq, qimmatchilik, qimmatlamoq, qimmatsizlanmoq; hisobchi, hisoblamoq* va boshqalar.

Yuqorida keltirilgan qoliplar eng faol qoliplar bo'lib, qo'llanilishi nofaol qoliplar ham uchraydi.

Fors-tojikcha yasovchi affikslar o'zbek tilida mavjud arabcha va turkiycha so'zlarga qo'shilib yangi so'z yasaydi:

turkiycha so'z + fors-tojikcha yasovchi qo'shimcha: *oshpaz, pistafurush, nonfurush* va hakozolar.

o'zbek tiliga o'zlashgan arabcha so'z + fors-tojikcha yasovchi affiks: *bezarar, qimmatfurush, qarzdor, hisobdon* va boshalar.

Savdogar nutqida o'z va o'zlashgan qatlam leksemalarining qo'shilishidan gibrid so'zlar ham hosil bo'lgan:

Fors-tojikcha so'z + o'zbekcha so'z: *arzon-garov, arzonqo'l, pulparast, savdo-sotiq, xarid qilmoq, xaridorbop, bozorboshi, bozor-o'char, baho bermoq va boshqalar;*

Arabcha so'z + o'zbekcha so'z: *qarz bo'lmoq, qarz-qurz, jazman bo'lmoq, foyda qilmoq, dallolboshi va boshqalar*;

Ruscha-baynalminal so'z + o'zbekcha so'z*: pochin qilmoq*;

Arabcha so'z + fors-tojikcha so'z: *foydaxo'r, qimmatbaho, qimmatfurush, qiymatshunos va boshqalar.*

Kuzatish jarayonida xulosa qilindiki, savdogar nutqidagi leksikani ikki guruh: umumiste'moldagi leksema va iqtisodiy aloqalar natijasida o'zlashayotgan terminlarga bo'lish mumkin. Genealogik tahlilda har ikki guruh leksikasiga murojaat qilishni o'rinli deb bildik.

Savdogar nutqi leksikasidagi turkiy qatlamga oid so'zlarni ikkiga bo'lish o'rinli: 1) tub turkiy so'zlar, 2) yasama turkiy so'zlar. Boshqa tillarda mavjud bo'lgani kabi o'zbek tilida ham tub so'zlarning o'rni katta va ularga yasovchi affiks qo'shish orqali yuzlab yangi so'zlar hosil qilinadi. "O'zbekcha so'zlar tub turkiy leksika negizida o'tmishda ham ko'plab hosil qilingan. Bu so'zlarning ko'pchiligi shu kunda ham hozirgi o'zbek adabiy tilida saqlangan va ular keng qo'llanilmoqda"[1]. Savdogar nutqi leksikasi tarkibida ham turkiycha so'zlarning o'rni katta. Biroq bu soha-

[1] Бегматов Э. Ҳозирги ўзбек адабий тилининг лексик қатламлари. – Тошкент: Фан, 1985. – Б. 131.

da qo‘llaniladigan so‘zlarning katta qismini o‘zlashgan qatlam leksikasi tashkil qiladi. Savdogar nutqi leksikasida quyidagi tub va yasama turkiy leksemalar faol qo‘llaniladi[1].

Oluvchi – biror narsani qo‘lga kirituvchi; xaridor: *Sotuvchi oluvchi, oluvchi sotuvchi axtaradi*. (H. Olimjon, Tanlangan asarlar (O‘TIL III tom, 119)) Bu leksemaning og‘zaki nutqda sifatdosh ko‘rinishi ham uchraydi. *Bozor qanday ekan? Sotarga qimmat ekan, olarga arzon* (Sho‘rchi bozoridan yozib olindi).

Olibsotar – arzonga mol olib, qimmatga sotuvchi, mayda savdogar*: Paxta suvrati solingan chinni idishlar olibsotarlarning uyida qalashib yotsa.* (Mirmuhsin, Ildizlar va yaproqlar (O‘TIL III tom, 111)) *Bozorga olib borgan molingni olibsotarga berma, u narxini pastga uradi* (Termiz shahar bozoridan yozib olindi).

Olibsotarlik – arzonga mol olib, qimmatga sotishlik va shu ish bilan shug‘ullanish. *Zebo xola uncha-muncha bozorga aylanib turadi. Olibsotarlik qilmaydi.* (Gazetadan. (O‘TIL III tom, 111)) *Men olibsotarlik qilmayman, O‘zim dehqonman. Arzon narxda sotyapman. Qimmatsiramang*. (Termiz shahar, “Yashil dunyo” bozoridan yozib olindi).

Oldi-berdi 3 – savdo-sotiq, savdo muomalasi. *U* [Teshaboy] *savdo-sotiq, oldi-berdi masalalarida, ya’ni birni o‘n qilish bobida ikki onani emgan quv buzoqlardan*. (M. Ismoiliy, Farg‘ona tong otguncha (O‘TIL III tom, 119)) *Siz bilan birinchi marta oldi-berdi qilmayapmiz, kelishtirib narx ayting*. (Angor bozoridagi, xaridor nutqidan)

Oldi-sotdi 1 – narsa, mol olish va sotish, savdo muomalasi; savdo. Oldi-sotdi qilmoq. *Noib janoblarining yasovullari hayhaylashib, omadi yurishmay, oldi-sotdisini tugatolmay qolgan bozorchilarni ham haydab kelmoqdalar*. (X.To‘xtaboyev, Yillar va yo‘llar) *Ko‘rgazma davomida tadbirkorlar o‘zaro sheriklik bitimlarini tuzishlari, oldi-sotdi shartnomalarini imzolashlari ham mumkin*. (Gazetadan. (O‘TIL III tom, 111))

Sotuvchi 1va 2 – sotmoq fe’li. sfdsh. *Olma sotuvchi*.

2. Magazinda savdo-sotiq bilan shug‘ullanuvchi xodim. *Sotuvchilar xaridorlarga xolis xizmat ko‘rsatish bilan band*. (O‘TIL III tom, 554) *Sotuvchining yomon moli bo‘lmaydi. Qaysi sotuvchi o‘z molining aybini aytadi?!* (Xaridor nutqidan)

Savdo-sotiq – Oldi-sotdi muomalasi. Bozor sotuvchi va oluvchilar bilan gavjum, savdo-sotiq ishlarini terim mavsumida dalaga ko‘chirish g‘oyatda muhimdir. Gazetadan. (O‘TIL III tom, 415). Karantin boshlangan vaqtda savdo-sotiq ishlari birdan to‘xtab qolgandi (Sotuvchi nutqida).

So‘ramoq 10 – savdoda, oldi-sotdida o‘z moli uchun biror narxni aytmoq. Qimmat so‘ramoq. – *Toychangizga necha pul so‘raysiz? – Egasi yuz so‘m so‘radi. Men yetmish so‘m dedim*. (A. Qahhor, Qanotsiz chittak) – *Ketamiz, – dedi [Otabek] bir oz o‘ylangandan keyin, – mol baholari to‘g‘risida bitisholmay turamiz – olg‘uvchilar arzon so‘raydilar*. (A. Qodiriy, O‘tgan kunlar (O‘TIL III, 618)) *Pachakilashib so‘ramang. Insof bilan so‘rang-da*. (Sho‘rchi mol bozoridagi sotuvchi nutqidan yozib olindi)

Silkilashmoq 1 – qiyishmoq, talashmoq, talashib-tortishmoq (savdoda, bitishuvda). – *Bir qancha silkilashishlardan keyin boy menga xizmat haqi uchun oyiga ona sutidan halol ikki pud un, xom-pishiq aralash yetti qadoqdan olma beradigan bo‘ldi, – dedi Shum bola*. (G‘. G‘ulom, Shum bola (O‘TIL III tom, 501))

O‘zbek xalqi juda uzoq davrlardan boshlab fors-tojik tilida so‘zlashuvchi aholi bilan yonma-yon yashab kelgan, shu bois, ularning ijtimoiy, madaniy, e’tiqodiy, iqtisodiy hayot tarzlarida ko‘plab o‘xshashliklari bor. Millatlar orasidagi bu yaqinlik ikki tilga ham o‘z ta’sirini o‘tkazmay qolmadi. Shunga asosan: “O‘zbek tiliga qadimiy davrlarda ta’sir etgan eroniy tillar so‘g‘d va qadimiy Xorazm tilidir. Somoniylar dinastiyasi davrida arab tili o‘rniga “forsiyi dariy” yoki forsiy til ya’ni dariy deb atalgan mahalliy til adabiy til sifatida keng yoyilgan. “Forsiyi dariy”, ya’ni fors dariy tiliga Xurosonda yashovchi tojiklarning tili asos bo‘lgan”[2]. Shuning natijasida o‘zbek tilining rivojlanishida fors-tojik tilining o‘rni katta bo‘ldi.

“O‘zbek tili leksikologiyasi”da shunday e’tirof etiladi: “Hozirgi o‘zbek tili leksikasida anchagina tojikcha so‘zlar bo‘lib, o‘zbek tili leksikasida turkiy so‘zlardan keyingi miqdor jihatidan ikkinchi o‘rinda turadi”[3]. Biroq bu fikr o‘zbek tilining barcha sohalari uchun ham taalluqli emas. Chunki turli sohalarda fors-tojik tilidan o‘zlashgan so‘zlarning foizi turlichadir. Yuqoridagi fikr esa o‘zbek tilining umumiy leksikasi nuqtayi nazaridan aytilgan. Masalan, tadqiqotchi I.Yo‘ldoshev[4] kitobatchilik sohasidagi leksikani o‘rganib, undagi fors-tojik tilidan o‘zlashgan so‘zlar arab tilidan o‘zlashgan so‘zlardan ancha kam ekanligini asoslaydi. Q.Sapayevning nomzodlik dissertatsiyasida o‘zbek quruvchilik terminologiyasida fors-tijik tilidan o‘zlashgan so‘zlar arab tilidagidan ancha ko‘p ekanligini tahlillar asosida ko‘rsatib berilgan[5]. Xususan, savdogar nutqi leksikasida ham fors-tojik tilidan o‘zlashgan

[1] Izohlanayotgan so‘zlarning tahlilini berishda o‘zbek tilining besh tomlik izohli lug‘atidan foydalanildi (1-2-3-4-5-tomlar).

[2] Ўзбек тили лексикологияси. – Тошкент: Фан, 1981. – Б. 95.

[3] Ko‘rsatilgan manba. – Б. 97.

[4] Йўлдошев И. Ўзбек китобатчилик терминологияси. – Тошкент: Фан. – Б. 146.

[5] Сапаев Қ. Строительная терминология узбекского языка: Автореф… дисс… канд. филол. наук. – Ташкент, 1984. – С. 14.

leksemalar arab tilidan o‘zlashgan so‘zlardan ancha ko‘p. Savdogar nutqi leksikasidagi o‘zlashma qatlam 3 guruhni tashkil etadi:

– fors-tojik tilidan o‘zlashgan qatlam;

– arab tilidan o‘zlashgan qatlam;

– rus tili va u orqali yevropa tillaridan o‘zlashgan qatlam.

Shu nuqtayi nazardan quyida bu qatlam so‘zlarining qisqacha tahlilini olib boramiz. Savdogar nutqi leksikasida bugungi kunda faol bo‘lgan quyidagi fors-tojikcha o‘zlashmalarni misol qila olamiz:

Arzon 1 – bahosi past, qadri kam. Bahosi, narxi yuqori bo‘lmagan. Arzon mol. *Qarang, hammasi arzon narsalar*. S. Zunnunova, Olov. 2. Me’yordagidan past narx, past narxda. *Bizning Qalandarboy kuzda kambag‘allarning paxtasini arzon-arzon sotib olib, saroyiga bosib qo‘yadi*. (M. Ismoiliy, Farg‘ona t.o. (O‘TIL I tom, 97)) *Kelib qoling, ko‘katlar arzon bo‘lib qoldi. Uchtasi ming so‘mdan bo‘ldi*. (Termiz shahar “Barchinoy” dehqon bozoridan yozib olindi)

Bozor – savdo rastasi1. Aholi savdo-sotiq qiladigan maxsus joy, maydon. *Otang – bozor, onang – bozor*. Maqol. *Aql bozorda sotilmas*. Maqol. *Yurt boy bo‘lsa, uning bozori ham to‘kin bo‘ladi*. (U. Normatov, Talant tarbiyasi) *Bir aylanib kelay, deb Quva bozoriga chiqdim*. (S. Ahmad, Ufq. (O‘TIL I tom, 288)) *Yakshanbada hammani bozordan topasan, uka!* (Termiz shahar mol bozoridagi sotuvchi nutqidan).

Baho 1 – narx, qiymat Biror narsaning pul bilan o‘lchanadigan qiymati; narx. Yuqori baho. Past baho. Chakana baho. Bozor bahosi. Kelishilgan baho. Qat’iy baho. *Uydagi narxni bozordagi baho buzar*. Maqol. *Otimning o‘mildirig‘iga ularning havasi kelib, bahosini so‘radilar*. (A. Qodiriy, Kichik asarlar. (O‘TIL I tom, 194)) *Bahosi tillaga teng bo‘lsa ham shu ho‘kizni men sotib olaman.* (“Zang” mol bozoridagi sotuvchi nutqidan yozib olingan)

Daromad 1 – kirim; foyda; Savdo-sotiq, mehnat, ishlab chiqarish sohalaridan davlat yoki ayrim shaxslar hisobiga kelib tushadigan sof pul va boshqa xil tushumlar; kirim. Bir kunlik daromad. Davlat daromadi. Milliy daromad. *Daromadga qarab buromad*. Maqol. *Unumli mehnat – katta daromad*. Maqol. *To‘g‘rilik, halollik tufayli topilgan daromad oilaga baxt keltiradi*. “Saodat”. *O‘zbekiston sharoitida asalarichilik yaxshi daromad beradigan soha hisoblanadi*. (M. To‘ychiyev, Asalarichilik) *Daromadga yarasha buromad deganlaridek, to‘y ham shunga qarab juda dabdabali o‘tdi*. (“Mushtum”. (O‘TIL I tom, 568)) *Bizning tirikchiligimiz shu savdodan keladigan daromaddan-da, uka*. (Termiz shahar “Yubileyniy” bozoridagi sotuvchi nutqidan)

Kamomad – kam keldi; yetishmaslik. Mol, pul va shu kabilarning tegishli miqdordan kam chiqqan qismi. Kamomadni aniqlamoq. Kamomadni qoplamoq. *O‘sha reviziyadan chiqqan bir yuzu o‘ttiz uch ming kamomadni ko‘plashib to‘lab yubora qolsak-chi*… (N. Aminov, Yolg‘onchi farishtalar) *Pixi qayrilgan taftishchilar qasd qilganlarida ham, biron marta kamomad topolmaganlar*. (Y.Shamsharov, Toshqin. (O‘TIL II tom, 309))

Chek 3 – pul muomalasiga doir hujjat, shartnoma; veksel. Ma’lum yuridik shaxsning joriy hisob raqamidan muayyan mikdordagi pulni berish yoki o‘tkazish haqidagi yozma farmoyishdan iborat maxsus xujjat. Chek bilan pul olmoq. 2. Kassa tomonidan beriladigan, tovar uchun to‘langan summa ko‘rsatilgan talon, shuningdek, to‘lanishi lozim bo‘lgan summa ko‘rsatilgan va kassaga taqdim etiladigan kvitansiya. *Sotuvchining qo‘li-qo‘liga tegmas, chek olib, odamlarga sut, kefir berardi*. (Mirmuhsin, Ildizlar va yaproklar. (O‘TIL IV tom, 473)) Bundan tashqari, hududlarda tashkil etilgan mol bozorlarida ham chek sotib olinadi. Maqsad – o‘z molini sotish uchun bozordan joy egallash. Mol bozoridagi chek pulini, asosan, mol egasi, ba’zan kelishuvga ko‘ra xaridor to‘laydi. Agar sotuvchi molini sota olmasa, bozordan chiqishda chek pulini o‘zi to‘laydi. Masalan, savdoda “Chekini ham to‘lashim kerak, biroz arzonroq bering”; “Chekini o‘zim to‘layman, bering”, kabi gaplar tez-tez ishlatiladi.

Narx – baho, qiymat. Narsaning, buyumning pul bilan o‘lchanadigan qiymati; baho. *Ibodilla katta-kichik taroqlarning narxlarini birma-bir aytdi*. (H.G‘ulom, Mash’al) [Maxdum bolaga:] *Yigirma dona non kerak ekan. Narxi qanchadan? – deb darrov so‘rab kel!* (A. Qodiriy, Mehrobdan chayon. (O‘TIL III tom, 20)) *Narxini kelishtirib bersangiz, ko‘proq non olar edim* (“Yubleniy” bozoridagi xaridor nutqidan)

Narx-navo – narx + yashash vositalari; farovonlik, boylik; garov. Narx, baho; narxlar, baholar. *Bozorda narx-navo ko‘tarilib, xaridoru sotuvchining tortishuvlari avjga mingan edi*. (Sh. Xolmirzayev, Qil ko‘prik) *Savdo xodimi – dunyoning qay burchida nimalar bo‘lyapti, narx-navo qalay – hammasidan xabardor, turli xil odamlar bilan muomala qila oladigan ilmli va diplomat odam*. (Shukrullo, Javohirlar sandig‘i. (O‘TIL III tom, 20)) *Bozorda narx-navo osmonlab ketdi. Shunga biz ham narxni ko‘tarishga majburmiz.* (“Barchinoy” dehqon bozoridagi sotuvchi nutqi)

Pul 1 – pul, aqcha; Oldi-sotdi yoki to‘lov muomalalarida narx, baho, qiymat o‘lchovi bo‘lgan metall yoki qog‘oz belgi; aqcha. Qog‘oz pul. Tanga pul. Naqd pul. Pul maydalamoq. *Pul bo‘lsa, changalda sho‘rva*. Maqol. *Puli kuygan qalampir chaynar*. Maqol. *Sidiqjon kechki payt ko‘chaga chiqmoqchi bo‘lgan edi, Anzirat xola, uning puli yo‘qligini bilganday, soch oldirgani pul berdi*. (A. Qahhor, Qo‘shchinor chiroqlari) *Yo‘lkiraga pulimiz, piyoda qaytishga ilojimiz bo‘lmaganidan qolib ketdik*. (M. Ismoiliy, Farg‘ona tong otguncha) *Sanavbar Xayrinisoga: Sizga ham gapiraman, pul*

uchun imoni va qizini sotadigan otamga ham gapiraveraman. (Hamza, Tuhmatchilar jazosi. (O‘TIL III tom, 320)) *Bu qo‘chqoringizni necha pul deyapsiz?* (Termiz shahar mol bozoridagi xaridor nutqidan).

Rasta 1 – qator; qatorga qo‘yilgan, qatorda turgan. Bozorlarda bir turdagi mol bilan savdo qiladigan do‘konlar qatori va ular o‘rtasidagi bozor, ko‘cha, yo‘lak. Chit rastasi. *Chamasi, kasalxona yaqinidagi bu bozorcha o‘zidan-o‘zi paydo bo‘lgan, keyinchalik bir qator rasta qurilib, ustiga rangdor plastmassa shifer yopib qo‘yilgan edi*. (O‘. Hoshimov, Nur borki, soya bor) *Keltirilgan qop-qop guruchlarni tushirish kerak, rastalarga joylash kerak*. (Sh.Xolmirzayev, Og‘ir tosh ko‘chsa) *Bashirjon rasta oralab yurarkan, yon tomondan tanish bir ovoz keldi: – Ho, jiyan!* (N.Aminov, Suvarak. (O‘TIL III tom, 355))

Savdo 1 – oldi-sotdi, savdo-sotiq; oldi-sotdi bitimi. Tovarni sotish, ayirboshlash bilan bog‘liq bo‘lgan ikki tomonlama munosabatga doir muomala; oldi-sotdi, savdo-sotiq. Savdo xodimi. Savdo korxonasi. Tashqi savdo. *Bir kuni qaynotasi Yodgorga maslahat soldi: – Qachongacha qishlik-qirovlik kunlardayam loy changallab yurasiz. Savdoga kiring. Savdoda gap ko‘p*. (O‘.Hoshimov, Qalbingga quloq sol) *O‘zingizga ma’lum, savdo ahli zararni yoqtirmaydigan, foydatalab xalq bo‘ladi*. (K.Yashin, Hamza) *Birorta odam savdo sohasida ishlasa, darrov odamlarning miyalariga egri fikr keladi*. (F.Musajonov, Himmat)

Savdomiz kelishmay turibdi. Siz biroz qimmat aytyapsiz. Kelishilmagan savdoga baraka berilmaydi. (Termiz shahar mol bozoridagi xaridor nutqidan)

Savdo 3 – ko‘chma. Savdo-sotiqdan tushgan pul. *Bugungi savdo yuz ming so‘mga yetdi*. (O‘TIL III tom, 414).

Savdogar – savdo qiluvchi, tijoratchi. Xususiy savdo-sotiq bilan shug‘ullanuvchi, savdo-sotiqni kasb qilib olgan kishi. Yirik savdogar. Mayda savdogar. *Qo‘qon savdogarlari faqat Turkistondagina emas, balki Moskva va Rossiyaning boshqa shaharlarida ham savdo-sotiq bilan shug‘ullanar edilar.* (K.Yashin, Hamza) *Har kun mol narxi oshadi, bozorda savdogarlarning qulog‘i tikkaygan.* (Oybek, Tanlangan asarlar) *Mayda savdogarlar saqich, gilvata sotishardi.* (I.Rahim, Ixlos. (O‘TIL III tom, 414)) *Savdogar – qilgan ishi hiylagar*. (Maqol)

Savdo-sotiq – oldi-sotdi muomalasi. *Bozor sotuvchi va oluvchilar bilan gavjum, savdo-sotiq ishlarini terim mavsumida dalaga ko‘chirish g‘oyatda muhimdir.* (Gazetadan (O‘TIL III tom, 415))

Xarid – sotib olish; sotib olingan narsa. Sotib olish, sotib olingan narsa. Molning xarid narxi. Aholining xarid quvvati. Xarid qilmoq. *Ahmad o‘zi yaxshi ko‘rgan shaftolidan bir kilo xarid qildi.* (F. Musajonov, Ximmat) (Oshno) *Biror o‘n kuncha o‘tib, bir quchoq xarid bilan kirib keldi.* (M. M. Do‘st, Lolazor. (O‘TIL IV tom, 385)) Xarid qilish kishining bahru dilini ochadi. (“Barchinoy” dehqon bozori, ayol xaridor nutqidan).

Xaridor 1 – sotib oluvchi. Xarid qiluvchi, sotib oluvchi. Har holda, xaridor degani olayotgan molining fe’lini tuzuk-quruq bilib olgani ma’qul. (M. M. Do‘st, Lolazor. (O‘TIL IV tom, 385)) *Xaridor hamma joyda haq. Qilayotgan muomalangizni to‘g‘ri qiling.* (“Yubileyniy” bozoridan yozib olingan)

Xaridorgir – Sotib olinadigan, xaridor tez oladigan. Xaridorlarning didiga, talabiga mos, tez sotilib ketadigan. *Mana shu chevar qizlar xaridorgir mahsulot tayyorlashadi.* (“Saodat” (O‘TIL IV tom, 385)).

Savdogar nutqida arabcha o‘zlashmalarning ham sezilarli o‘rni bor. Arab tilidan o‘zllashgan so‘zlar boshqa sohalar kabi savdo-sotiq sohasida ham o‘zlashgan. Bugungi kunda quyidagi arabcha o‘zlashmalardan faol foydalaniladi:

Dallol 1 – jarchi; vositachi. Savdo-sotiqda oluvchi bilan sotuvchi o‘rtasida vositachilik qiluvchi, molga narx qo‘yib, ularni kelishtiruvchi kishi. *El nazar qilmasa, eshak bozoriga dallol ham bo‘lolmaysan!* (Maqol) *Tilning uzuni dallolga kerak. Maqol. Muhsin guppi avvaldan dallol yollab olgan shekilli, ikkovlashib bir turkmandan gilam savdolashardi.* (“Sharq yulduzi” (O‘TIL I tom, 549)) Mazkur leksema konteksga qarab turli mazmunda ishlatilish holatlari kuzatiladi. Ayrim o‘rinlarda bu so‘z salbiy mazmun ham ifodalaydi. Yuqorida berilgan izoh faqat savdo sohasida ishlatiladi.

Foyda 2 – qilingan xarj bilan olingan daromad o‘rtasidagi farqdan tashkil topgan summa, mablag‘; daromad. *Qamishkapalakliklar Zokirxo‘ja qassob to‘g‘risida gap borsa, “har bir so‘yilgan qo‘ydan ikki hissa foyda ko‘rmasa, o‘zini changakka osadi”, deb ta’riflar edilar*. (P.Tursun, O‘qituvchi) *Menimcha, tijorat paydo bo‘lgan zamondan boshlab bunday mo‘l foydani hech kim ko‘rgan emas.* (Oybek, Tanlangan asarlar. (O‘TIL IV tom, 353)) *Savdoda foyda va zarar yonma-yon yuradi. Goh unisi goh bunisi* (Sho‘rchi mol bozoridagi savdogar nutqidan).

Jazman – qat’iy ishongan, ishonchli holda. Qat’iy qaror qilgan, qaror bergan. Jazman – xaridor. (O‘TIL II tom, 65) *Molni jazmaniga bering-da. Jazman bo‘lib so‘rasangiz, savdolashamiz, narxini kelishamiz. Molni jazmaniga beramiz-da.* (Sho‘rchi shaharidagi mol bozoridan yozib olingan).

Nasiya – muhlatni cho‘zish, kechiktirish; qarz, kredit. Naqd pulsiz, pulini keyin to‘lash sharti bilan bo‘lgan yoki bo‘ladigan savdo muomalasi; kredit. Molni nasiyaga olmoq. Nasiyaga sotmoq. *Mirzakarimboy: …naqd pulga mol chaqqon bo‘lgan zamonda siz ancha molni nasiyaga sotibsiz*. (Oybek, Tanlangan asarlar) *Jahon ota allakimning boqib qo‘ygan qo‘zisini nasiyaga olib keldi*. (R. Rahmonov, Changalzordagi sharpa) 2.Shunday savdo muomalasiga

muvofiq to‘lanadigan pul, qarz. *Endi gap shu: oyoqni qattiq tirang. Qozoqlardan nasiyani tezroq undiring, durustmi?* (Oybek, Tanlangan asarlar. (O‘TIL III tom, 21)) *Nasiya munosabatni buzadi, biz qarzga ishlamaymiz* (Machay qishlog‘idagi do‘kon sotuvchisining nutqidan).

Qarz 1 – qarz; nasiya. Ma’lum muddat o‘tgandan keyin qaytarish sharti bilan berilgan yoki olingan narsa (pul, buyum, g‘alla va sh. k.). Qarz(ga) olmos. Qarz ko‘tarmoq. Qarz(ga) bermoq. Qarzni to‘lamoq. Qarzdan qutulmoq. *Men sizdan yuz so‘m qarzman. Afandining bir baqqoldan ellik uch tanga qarzi bor edi*. (“Latifalar”. (O‘TIL V tom, 247)) *Biz qarzga savdo qilmaymiz. Qarz munosabatni buzadi.* (Do‘kon sotuvchisi nutqidan).

Qiymat 1 – boylik, qimmatbaho narsa; qadriyat; narx, baho; qiymat. Tovar narxi. 2.Pulning xarid qobiliyati; muayyan bozor narxlari darajasida pul birligi hisobiga sotib olish mumkin bo‘lgan tovarlar va xizmatlar miqdori. Binokorlik ishlarining qiymati ancha kamaytirildi. *3.iqt.* Tovar ishlab chiqaruvchilarning tovarda gavdalangan va unda moddiylashgan ijtimoiy mehnati. 4 Savdo-sotiqda: narx, baho. Mollarning qiymati. (O‘TIL V tom, 284)

Qimmat – boylik, qimmatbaho narsa, qadriyat; baho; qiymat. Nisbatan yoki me’yor, mo‘ljaldagidan katta pul turadigan, narxi baland. Qimmat mol. Qimmat buyum. *Qimmat bo‘lsa xam, noiloj olar edim-a, lekin puldan hemiri ortmadi.* (Oybek, Tanlangan asarlar) *Shunaqa qimmatidan olmasdan, gazmol olib kelsangiz-ku, bir xil qilib tikib berardim*. (R. Fayziy, Sen yetim emassan) *Etigingiz qimmat, usta. Biz talabalarning qudratimiz yetmaydi.* (Mirmuhsin, Me’mor. (O‘TIL V tom, 283)) *Qimmatsirang, sizga shu narxga beryapman. Boshqa hech kimga bu narxga bermaganman* (Angor tijorat bozori sotuvchisi nutqidan).

Zarar – savdo-sotiqda(n) ko‘rilgan ziyon; umuman, moddiy yutqiziq. *Tarvuzi qo‘ltig‘idan tushgan direktor teatrga bir yuz yetmish so‘mu to‘rt tiyin zarar keltirgan shu tomoshabinning yoqasidan bo‘g‘ib, ko‘chaga opchiqib tashlagudek o‘qraydi.* (S.Ahmad, Saylanma) *O‘zingizga ma’lum, savdo ahli zararni yoqtirmaydigan, foydatalab xalq bo‘ladi*. (K. Yashin, Hamza) *Bizdan Mirzakarimboy hech vaqt zarar ko‘rgani yo‘q. Paxta yildan-yilga mo‘l bo‘lib, foydasi ham oshib turibdi*. (Oybek, Tanlangan asarlar. (O‘TIL II tom, 133))

O ‘zbek jamiyatidagi savdogar nutqidagi leksemalar turkey, forsiy va arabiy qatlamdangina iborat emas. Savdogar nutqi leksikasiga rus tili va u orqali yevropa tillaridan hamda boshqa tillardan ham ko‘plab so‘zlar o‘zlashgan:

rus tilidan: *pochin, pochin qilmoq, rastrat va h. k.;*

ingliz tilidan: *import, eksport va boshqalar*;

fransuz tilidan: *pavilion, parfyumer, parfyumeriya va boshqalar*;

yunon tilidan; *oligopoliya, monopoliya va hakozolar*;

lotin tilidan; *patent, faktura va boshqalar*.

Iqtisodiy aloqalar rivojlangan bir vaqtda sotuvchi nutqida turli tillardan olingan zamonaviy leksemaning mavjud bo‘lishi tabiiy holat. Bir so‘z bilan aytganda olinma so‘zlar leksik bazani boyituvchi eng muhim omillardan biri.

Tahlilga olingan so‘zlardan xulosa qilish mumkinki, savdo nutqida, asosan, ot, sifat, fe’l turkumidagi leksemalar faol ishlatiladi. Bu soha leksemasining asosini tub turkiy so‘zlar, undan keyingi o‘rinlarda forsiy va arabiy o‘zlashmalar tashkil qiladi. Savdogar nutqi boshqa soha vakillari nutqidan o‘zgacha xususiyatga ega. Ularning nutqida ko‘chim, dialektizm, qochirim, kinoya hamda saj (nasriy qofiya) kabilar qo‘llaniladi. Bunday vositalarning ishlatilishi sotuvchi va oluvchining qaysi qatlamga mansubligini, yashash hududini, yoshini, jinsini, kasbini ko‘rsatib beradi. Xulosa qilib aytganda, savdogar nutqi leksikasni o‘rganish shu soha bilan bog‘liq lingvistik eskpertiza tadqiqi uchun ham muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

Resume: In this article, an analysis of the genealogical structure of the lexicon actively used in the speech of the merchant was carried out. Comments were made on the languages from which the lexemes were adopted and the patterns of formation.

Резюме: В данной статье проведен анализ генеалогической структуры лексики, активно употребляемой в речи купца. Сделаны комментарии к языкам, из которых были заимствованы лексемы, и закономерностям образования.